

# Profesor Richard Marsina ako popredný slovenský medievista

Jozef Meliš

MELIŠ, Jozef. Professor Richard Marsina as a Leading Slovak Medievalist. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 2, pp. 143-154.

Abstract: The article analyzes the most important topics of medieval history that Richard Marsina dealt with. His research and historical work, R. Marsina directed in the intentions of his teacher Daniel Rapant to confirm the legitimacy of the existence of Slovak history. R. Marsina's main focus was the history of settlements – to scientifically map the subject of research of Slovak history – the Slovak people. His second focal point was the history of towns. The article focuses on the terminological problem of the word “town”, how the term “town” was perceived by R. Marsina, and how he used it in his works. The third significant area that R. Marsina dealt with was the editions of sources. Every advanced historiography needs its source editions, the selection of which must be based on the current needs of historical science. In this article the emphasis is mainly on the early editing works by R. Marsina and on the methodology source of editing medieval sources. The last topic dealt with are the syntheses of Slovak history. The contribution traces how R. Marsina got to writing his first synthetic text on medieval Slovak history and what other activities he carried out in the field of drafting syntheses of Slovak history. The factual knowledge drawn from the published texts by R. Marsina and from archival documents is supplemented by Marsina's personal memories, which he shared with the author of the article.

Keywords: medieval studies; Slovak history; Richard Marsina; editing sources; Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences.

Richard Marsina je právom považovaný za jednu z najvýznamnejších osobností slovenskej medievistiky a historiografie vôbec. Vďaka prísnej sebadisciplíne, dobrej pamäti, analytickým schopnostiam, organizačnému talentu a zmierlivému prístupu dokázal priniesť slovenskej spoločnosti bohaté ovocie svojej tvorivej činnosti, spájať sily slovenských historikov a odovzdávať svoje vedomosti mladším kolegom a študentom.

Cieľom predkladaného príspevku je priblížiť hlavné motivácie R. Marsinu v jeho historickej práci a základné oblasti výskumu slovenských stredovekých dejín, ktoré sú markantné v jeho dielach. Faktografické informácie sú čerpané predovšetkým z publikovaných prác R. Marsinu a z fondov Archívu Slovenskej akadémie vied v Bratislave, pričom sú obohatené o jeho osobné spomienky, ktoré som mal možnosť nazhromažďovať počas desiatich rokov úzkej spolupráce s ním.

Jedným z hybných motorov húževnatej práce profesora Marsinu bol hlboký záujem o minulosť spojený s radosťou z odkrývania nepoznaného. Zvedavosť po objasňovaní

minulosti ho sprevádzala do posledných chvíľ jeho života. Debata na historické témy vždy rozšírila jeho pohľad a naštartovala analytické myslenie. Hľadanie odpovedí na otázky minulosti však nebolo u profesora Marsinu samoučelnou zábavou, ktorá ho naplňala pocitom sebarealizácie. Smerovalo k vyššej hodnote – k potvrdeniu opodstatnenosti existencie slovenských dejín a k budovaniu tejto vedeckej disciplíny. Teda nie dejín Slovenska, ktoré sa vymedzujú teritoriálne podľa rozsahu súčasného Slovenska. Ako medievisti mu záležalo na takom rozlišovaní, pretože na rozdiel od iných historiografií netvorilo Slovensko pred rokom 1918 územno-správne vyčlenené územie, ktoré by ako celok bolo predmetom záujmu slovenskej historiografie.<sup>1</sup> S pojmom slovenské dejiny je preto úzko spojená problematika objasnenia otázky etnogenézy Slovákov, svojbytnosti či kultúrnej vyspelosti slovenského etnika, respektíve kontinuálnych predkov dnešných Slovákov. V intenciách Daniela Rapanta rozvíjal R. Marsina tézu o tom, že predmetom dejín môže byť štát a národ. Keďže sa v prípade Slovenska nedá hovoriť o dejinách štátu, je treba chápať ako nositeľa slovenských dejín slovenský národ.<sup>2</sup>

Kresťanské korene R. Marsinu značne formovali jeho pohľad na dejiny. Prejavovali sa v jeho záujme o dejiny cirkvi, ktorá zohrala nezastupiteľnú úlohu v dejinách Slovákov. Ako sám hovoril, v období stredoveku nie je možné položiť striktnú hranicu medzi profánne a cirkevné. Cirkev a spoločnosť boli úzko previazané, cirkevné inštitúcie plnili úlohy aj svetského charakteru. Na druhej strane jeho publikované práce o pôsobení cirkevných inštitúcií v stredoveku, ale aj v novoveku nevyplývali len z púheho záujmu o jej profánnu činnosť, ale smerovali k vyjadreniu dôležitosti cirkvi ako duchovnej inštitúcie pre naše dejiny, ako dôkaz kultúrnej vyspelosti. Samostatnú rolu v tejto otázke zohrávalo pre profesora Marsinu Nitrianske biskupstvo. Nasvedčujú tomu štúdie k danej téme a predovšetkým viacročné dielo *Diplomatár nitrianskeho biskupstva*. Jedným z cieľov vydania tohto diela bolo dokázať dôležitosť Nitrianskeho biskupstva pre naše dejiny. Rok 880 nebol počiatkom vstupu do kultúrneho sveta, ale len dôkaz, že vyspelá infraštruktúra potrebná pre zriadenie biskupstva tu bola prítomná už pred týmto rokom.<sup>3</sup>

Toto sú ideové základy, na ktorých profesor Richard Marsina budoval svoje dielo. Pozrime sa bližšie na štyri základné vedecké okruhy v jeho tvorbe.

## Dejiny osídlenia

Dejiny osídlenia boli dôležitou, no nie najstaršou témou publikovaných príspevkov Richarda Marsinu. Istotne ide o nosnú tému, ktorá sa vyskytuje medzi jeho dielami počas celého odborného pôsobenia. Téma dejín osídlenia mala v diele profesora Marsinu svoje miesto hlavne z dvoch dôvodov. Prvým dôvodom bolo pokračovanie v diele jeho učiteľa profesora Daniela Rapanta, ktorý bol neochvejným zástancom dokazovania

<sup>1</sup> MARSINA, Richard. Listiny a ich význam pre výskum osídlenia. In *Historické štúdie*, roč. 11, 1966, č. 1. s. 43.

<sup>2</sup> MARSINA, Richard. Tvorca koncepcie slovenských dejín. In MARSINA, Richard. *Historik Daniel Rapant – život a dielo (1897 – 1988 – 1997)*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 23.

<sup>3</sup> MARSINA, Richard. Založenie a oneskorené obnovenie Nitrianskeho biskupstva. In BENKOVÁ, Eva – PÚČIK, Marek. *Ingenii laus*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 70.

osídlenia Slovenska v stredoveku vo väčšej miere, než to pripúšťal profesor Václav Chaloupecký prostredníctvom prác svojich a svojho žiaka Alexandra Húščavu. Metodológiu interpretácie stredovekých prameňov vypracovanú profesorom Rapantom R. Marsina ďalej aplikoval a rozvíjal. Druhým dôvodom bolo chápanie výskumu osídlenia ako kľúčového pre slovenské dejiny, ktoré nie sú dejinami štátu, ale dejinami národa.<sup>4</sup> Na území dnešného Slovenska žila v 11. – 12. storočí prevažná väčšina predkov dnešných Slovákov. Význam výskumu osídlenia je pre nás „omnoho dôležitejší ako u mnohých iných národných dejín, lebo to, čo dnes voláme Slovenskom, v dávnejšej minulosti nikdy netvorilo politicky alebo administratívno-organizačne samostatný útvar“.<sup>5</sup> Sám sa zaoberal osídlením hornej Trenčianskej stolice pred tatárskym vpádom (1964), osídlením Gemera (1991, 1994, 1996), syntetickému pohľadu na dejiny osídlenia Slovenska (1982, 1984, 1995) a po metodologickej stránke významom stredovekých listín pre dejiny osídlenia (1966, 1976). V metodológii upozorňoval na to, že absencia listinnej zmienky o osídlení neznamená jeho nejestvovanie.<sup>6</sup> Nástrahami smerujúcimi k chybným záverom v oblasti dejín osídlenia je nesprávne stotožňovanie prvej známej písomnej zmienky s rokom vzniku osídlenia, čo zároveň vedie k nedostatočnej interpretácii prameňa a k jeho neuspokojivému vyťaženiu.<sup>7</sup> Pri téme dejín osídlenia zásadne korigoval Györgya Györffyho, ktorý pri odhadovaní počtu obyvateľov Uhorského kráľovstva do štrnásteho storočia<sup>8</sup> vychádzal z mylnej predstavy o rozsahu a hraniciach Nitrianskeho biskupstva.<sup>9</sup> Korigovaním východiskových podkladov pre výskum dokázal R. Marsina Györffyho metódou hustejšie osídlenie severného Slovenska než sa dovtedy predpokladalo. Zároveň si však uvedomoval, že sumarizáciou počtu sídiel získavame len informáciu o hustote sídiel, no nie o hustote osídlenia v zmysle počtu obyvateľov. Zvlášť pre obdobie pred druhou štvrtinou štrnásteho storočia slúži počet sídiel ako pomôcka pre hypotetický odhad počtu obyvateľov.<sup>10</sup> Generalizovanie vo výskume dejín osídlenia vedie k pokrivenému pohľadu na minulosť. Richard Marsina bol presvedčený, že vo výskume dejín osídlenia je nutná presná diferenciácia a vychádzanie z hodnovernej pramennej základne.<sup>11</sup> Pod výrazom „presná diferenciácia“ myslel správne rozlišovanie významu termínov použitých v prameňoch. Predovšetkým ide o termín *terra*, ktorý neznamená neosídlené územie, ba dokonca neznamená neosídlenosť ani vtedy, ak je sprevádzaný výrazmi ako *vacua* alebo *habitoribus omnino destituta*, čo v prvom prípade môže naznačovať vlastnícky

<sup>4</sup> MARSINA, Richard. Tvorca koncepcie, s. 23.

<sup>5</sup> MARSINA, Richard. Listiny a ich význam, s. 43.

<sup>6</sup> MARSINA, Richard. Listiny a ich význam, s. 46; MARSINA, Richard. O interpretácii začiatkov, kontinuity a hustoty osídlenia. In *Zborník Slovenského národného múzea 70 – História*, roč. 16, 1976, s. 270.

<sup>7</sup> MARSINA, Richard. Listiny a ich význam, s. 46.

<sup>8</sup> GYÖRFFY, György. Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des XIV. Jahrhunderts. In *Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae* (42). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1960, s. 163-193.

<sup>9</sup> MARSINA, Richard. O počte a hustote obyvateľstva v Uhorsku do počiatku 14. storočia. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 4, s. 628.

<sup>10</sup> MARSINA, Richard. O interpretácii začiatkov, s. 272.

<sup>11</sup> Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava (A SAV), f. Riadiace orgány I, šk. 2831. Správa zo zahraničnej služobnej cesty Marsina – NSR, 2. – 8. 4. 1989.

právnou neobsadenosť a v druhom prípade môže ísť o prechodnú neosídlenosť.<sup>12</sup> Zásluhy o bádanie dejín osídlenia nekončia u profesora Marsinu vypočítaním publikácií, ktoré o tejto téme napísal. K bádaniu dejín osídlenia priviedol aj viacerých svojich žiakov, ktorí významne či už explicitne, alebo implicitne doplnili mozaiku vedomostí o danej problematike (napríklad Ján Beňko, Ján Lukačka alebo Vladimír Rábik).

## Dejiny miest

Profesor Marsina sa k výskumu dejín miest dostal cez svoju „rodnú“<sup>13</sup> Žilinu, ktorej venoval jedny zo svojich prvých prác<sup>14</sup> a táto téma ho sprevádzala až do najzrelších rokov jeho pôsobenia. Vo výskume mestských komunít videl jednu z ciest pre vystihnúť najstarších emancipačných snáh Slovákov. Preto sa aj zaoberal výskumom etnicity miest. Zároveň vnímal mestá ako dôležitú hospodársku a politickú súčasť stredovekého Uhorského kráľovstva. Ako diplomatik sa viackrát zameril na výskum najstarších mestských privilégií. Jeho práce položili základy pre klasifikáciu stredovekých miest na Slovensku. Vystihnúť a opísať presný proces vzniku miest nie je možné. Samotné mestské privilégiá sú len jednou z viacerých charakteristík stredovekého mesta a nie je úplne jednoduché položiť jasnú hranicu medzi mesto a „nemesto“, pretože pretvorenie osídlenia na jednom a tom istom mieste na mesto predstavuje proces.<sup>15</sup> Ani správna funkcia mesta nepatrila podľa neho k podstate stredovekého mesta, pretože väčšinou buď predchádzala vznik mesta, alebo sa vytvorila postupne v už vniknutom meste. „Stredoveké mesto treba chápať ako prostredníka a realizátora výmenného procesu na základe tovarovo-peňažných vzťahov.“<sup>16</sup> Táto výmena prebiehala na trhoch, pričom privilégiá udeľované obyvateľom trhových stredísk – miest od trinásteho storočia mali umožniť „intenzívnejšie rozvinutie sprostredkovateľskej činnosti pri tovarovo-peňažnej výmene a aj pri remeselnej produkcii, ktorá sa od tých čias sústreďovala tiež v mestách“.<sup>17</sup> Profesor Marsina sa vo svojich dielach zároveň snažil načrtnúť základné charakteristiky výsadných miest a ich kategorizáciu.<sup>18</sup>

V otázke kategorizácie by sme sa pristavili pri termíne mestečko. R. Marsina sa primárne venoval stredovekým mestám od najstarších čias do konca trinásteho storočia.

---

<sup>12</sup> MARSINA, Richard. Osídlenie Hornej Trenčianskej pred tatárskym vpádom. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica*, roč. 15, 1964, s. 49.

<sup>13</sup> Hoci sa Richard Marsina narodil v Šahách, svoje detstvo prežil v Žiline a k tomuto mestu pestoval úzky vzťah až do svojej smrti.

<sup>14</sup> MARSINA, Richard. Silesiaca v žilinskom mestskom archíve. In *Slezský zborník*, 1950, č. 1, s. 87-95.

<sup>15</sup> MARSINA, Richard. K začiatkom vzniku a spôsobom vytvárania sa stredovekých miest na Slovensku. In LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin. *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava : Typoset print, s. r. o., 2010, s. 17.

<sup>16</sup> MARSINA, Richard. K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, roč. 21, 1973, č. 3, s. 338.

<sup>17</sup> MARSINA, Richard. K vývoju miest, s. 229.

<sup>18</sup> MARSINA, Richard. O kategorizácii stredovekých miest. In CSUKOVICS, Enikő – LENGYEL, Tünde. *Z Bardejova do Prešporku*. Bratislava – Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, HÚ SAV, 2005, s. 37-45.

V tomto období, podľa jeho názoru, možno vidieť dve z troch vývojových fáz vzniku miest: 1. obdobie miest starého typu do prvej tretiny trinásteho storočia, 2. prvé (hlavné) vytváranie sa výsadných miest, ktoré možno položiť do rokov 1230 (1238) – 1330 (1328). Tretiu fázu datuje do rokov 1330 (1328) – 1526, pričom za hlavnú črtu tejto fázy považuje prevažne vytváranie sa mestečiek a malých mestečiek.<sup>19</sup> Aj keď sa venoval tematike kategorizácie miest, akosi nedoriešenou v jeho dielach zostala práve otázka termínu mestečko. Sám nepovažuje majetkovú držbu za smerodajnú a kategóriu mestečka pripúšťa tak na zemepanskom, ako aj na kráľovskom majetku. Zároveň zdôrazňuje, že v mestečku sa organizoval trh, „plnilo teda úlohu mesta“, pričom rozdiel medzi mestom a mestečkom spočíval v miere udeľovaných výsad.<sup>20</sup> Čo konkrétne myslel pod mierou udeľovaných výsad, je zachytené v jeho nepublikovanej štúdiu z polovice sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Ide o mieru udeľovanej súdnej kompetencie. V prípade mestečiek bola udelená súdna kompetencia len v oblasti nižšieho súdnictva alebo bola podmienená účasťou kráľom povereného sudcu. Podľa R. Marsinu možno vidieť už v trinástom storočí črtanie sa dvoch kategórií sídlisk mestského charakteru, neskoršie označované ako mestá a mestecká práve na základe spomínanej udelenej súdnej kompetencie.<sup>21</sup> V druhej polovici trinásteho storočia možno na našom území podľa neho hovoriť o troch kategóriách sídiel mestského charakteru – mestá, mestecká a trhové miesta.<sup>22</sup> Aj vo svojej poslednej štúdiu o kategorizácii (no nie o problematike miest všeobecne) stredovekých miest na Slovensku sa nezaoberal špecifikovaním termínu mestečko, hoci ho sám používal. Napríklad pri zdôrazňovaní geografického činiteľa pre posudzovanie významu mesta píše: „Každé skutočné mesto potrebovalo k svojmu plnému životu a rozvoju primerané zázemie, v ktorom mesto svojím spôsobom dominovalo. Pri obchodnícko-remeselnom meste na to nestačilo len bezprostredné okolie, ale muselo ísť o širší okruh, v ktorom zväčša jestvovali aj mestecká inklinujúce k mestu.“<sup>23</sup> Z uvedeného by sa dalo dedukovať, že podľa neho patrili ku charakteristikám stredovekého mestečka konanie trhu,<sup>24</sup> menšia miera udelených práv v oblasti súdnictva

<sup>19</sup> MARSINA, Richard. O kategóriách a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia. In *Folia historica Bohemica*, roč. 10, 1986, s. 109. Túto periodizáciu zopakoval aj vo svojej poslednej štúdiu venovanej kategorizácii stredovekých miest: MARSINA, Richard. O kategorizácii stredovekých miest, s. 37-45.

<sup>20</sup> MARSINA, Richard. K vývoju miest, s. 350.

<sup>21</sup> A SAV, f. Historický ústav SAV (HÚ SAV) II, šk. č. 18. Štúdie – MARSINA, Richard. *O vývoji postavenia miest na Slovensku v stredoveku*, s. 12.

<sup>22</sup> A SAV, f. Richard Marsina, šk. č. P28. Štúdia Die Entstehung der Markte auf dem heutigen Gebiet der Slowakei, s. 19. Štúdia je z roku 1978 a mala pôvodne vyjsť v zborníku *Stadt und Markt* v Linzi zo sympózia v Rosenau. Zborník však nebol vydaný a štúdia zostala v rukopise. R. Marsina zaraďuje k mestám Bratislavu a Košice, pri ďalších dvoch kategóriách zostáva iba v teoretickej rovine a nemenuje žiadne konkrétne sídlo ako príklad mestečka alebo trhového miesta. V inej štúdiu však jasnejšie hovorí, že k mestečkám patril napr. Beckov, k trhovým miestam patrili zväčša tie, ktoré majú vo svojom názve deň v týždni (Plavecký Štvrtok, Štvrtok na Ostrove). A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 18. Štúdie – MARSINA, Richard. *O vývoji postavenia miest na Slovensku v stredoveku*, s. 32, 35.

<sup>23</sup> MARSINA, Richard. O kategorizácii stredovekých miest, s. 38.

<sup>24</sup> MARSINA, Richard. Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia. In *Historický časopis*, roč. 26, 1978, č. 1, s. 77.

a s tým súvisiaci nižší stupeň hospodárskeho postavenia,<sup>25</sup> inklinácia (azda hospodárska závislosť) od mesta nachádzajúceho sa v blízkom alebo širšom okolí a absencia hradieb.<sup>26</sup> V štúdiu publikovanej v roku 2007 termín mestečko spája len so záverom stredoveku a s Tripartitom,<sup>27</sup> pričom latinský termín oppidum neprekladá ako mestečko, ale ako trhové miesto s výsadami od svojho zemepána (nie kráľa).<sup>28</sup> V neskoršie publikovaných štúdiách o stredovekých mestách termín mestečko vôbec nepoužil.<sup>29</sup>

Richard Marsina sa v oblasti dejín miest neangažoval len vlastným výskumom, ale aj organizačnou činnosťou. Zaslúžil sa o zriadenie sekcie pre dejiny (stredovekých) miest pri Slovenskej historickej spoločnosti (SHS), o čom rozhodol výbor SHS 21. januára 1971 a 11. marca 1971 bol R. Marsina poverený vedením tejto sekcie.<sup>30</sup> Cieľom sekcie bolo organizovať vedecké podujatia o dejinách miest a koordinovať výskum v tejto oblasti. Prvé vedecké podujatie organizované sekciou bolo sympóziu v Levoči v roku 1971 pri príležitosti 700. výročia spišského privilégia.<sup>31</sup> Výsledky výskumu o dejinách miest boli publikované v rámci existujúcich odborných časopisov alebo periodík. Ako prvé samostatne publikované ovocie koordinácie výskumu dejín miest vyšiel v roku 1974 zborník *Spišské mestá v stredoveku*, ktorý mal nájsť svoje pokračovanie v sérii takýchto zborníkov.<sup>32</sup> No, nestalo sa tak.

Výskum dejín miest bol pre profesora Marsinu aj akýmsi oknom do západnej európskej historiografie. Ako odborník na stredoveké urbánne dejiny sa spolu s Ľubomírom Juckom zúčastnil na sympóziu v rakúskom Schloss-Rosenau pri Zwettli v roku 1977. Predniesol tam príspevok s názvom *Mestá a mestecká na Slovensku do konca 13. storočia*.<sup>33</sup> Jedným z dôkazov odbornosti profesora Marsinu na poli výskumu dejín miest bolo aj jeho členstvo v medzinárodnej komisii s názvom *Commission Internationale pour l'Histoire des Villes* od roku 1975.<sup>34</sup> Každý členský štát tejto komisie mal v nej dvoch

<sup>25</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 18. Štúdie – MARSINA, Richard. *O vývoji postavenia miest na Slovensku v stredoveku*, s. 12.

<sup>26</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 18. Štúdie – MARSINA, Richard. *O vývoji postavenia miest na Slovensku v stredoveku*, s. 17. R. Marsina v tej istej štúdií však pripúšťa, že opevnenie mohli mať aj niektoré mestecká, predovšetkým bezprostredné podhradia.

<sup>27</sup> MARSINA, Richard. Vývoj miest v stredoveku. In GAUČÍK, Štefan – NOVÁKOVÁ, Veronika. *Archivum Sala III. Šaľa : Spoločnosť Petra Pázmány*, 2007, s. 35.

<sup>28</sup> MARSINA, Richard. Vývoj miest v stredoveku, s. 34.

<sup>29</sup> MARSINA, Richard. K začiatkom vzniku a spôsobom vytvárania sa stredovekých, s. 17-27. MARSINA, Richard. Začiatky výsadných miest na Slovensku a mikuláške patrocínium. In MAREK, Miloš. *Studia historica Tyrnaviensia XI-XII*. Trnava – Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, s. 27-38.

<sup>30</sup> A SAV, f. Slovenská historická spoločnosť, Sekcia pre dejiny miest, šk. č. 11, č. 22/1971.

<sup>31</sup> A SAV, f. HÚ SAV II, šk. č. 18. Štúdie – MARSINA, Richard. *O vývoji postavenia miest na Slovensku v stredoveku*, s. 3.

<sup>32</sup> MARSINA, Richard. *Spišské mestá v stredoveku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, 172 s.

<sup>33</sup> A SAV, f. Riadiace orgány I, šk. 2768. Správa zo zahraničnej služobnej cesty Marsina – Rakúsko, 11. – 15. 5. 1977.

<sup>34</sup> MARSINA, Richard. Marsina Richard. In *Encyklopédia osobností Českej a Slovenskej republiky V*. [London] : BPH – British Publishing House, 2017, s. 871.

svojich zástupcov. Za Československo to boli R. Marsina a J. Žemlička. Svojou účasťou na zasadnutiach komisie R. Marsina propagoval poznatky o dejinách miest na Slovensku a zapájal slovenskú historiografiu do aktuálnych činností komisie.<sup>35</sup>

### Edície prameňov

Edície prameňov tvoria ak nie najdôležitejšiu časť, tak potom jednu z najdôležitejších častí vedeckej činnosti R. Marsinu. Uvedomoval si dôležitosť pramenných edícií ako jedného z pilierov slovenskej historiografie. Ak má byť slovenská historiografia uznaná za samostatnú a životaschopnú, musí mať edície prameňov k výskumu svojho predmetu záujmu. Ak má existovať slovenská historiografia – ak majú existovať slovenské dejiny – musí existovať slovenská edícia prameňov, ktorá bude tvoriť pevné základy pre budovanie dejín.<sup>36</sup> Edičná činnosť prameňov k dejinám územia Slovenska nebola originálnou myšlienkou Richarda Marsinu. Už pred ním sa našli odborníci, ktorí chceli a pracovali na vydávaní prameňov (aj stredovekých) – napríklad Mária Opočenská-Jeršová. Keď hovoríme o edičnej činnosti profesora Marsinu, nemožno opomenúť Teodora Lamoša. Práve Lamoš pracoval na zbieraní podkladov pre slovenský diplomatár skôr, než sa rozbehli samotné práce na projekte, ktorého výsledkom bol *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Lamoš chcel zhromaždiť listiny k Zvolenskej župe a tie mali tvoriť základ pre jeho prvý zväzok diplomatára. Nestalo sa tak a T. Lamoš nestihol dokončiť svoje dielo.<sup>37</sup> Aj iná jeho dôležitá práca, o dejinách Kremnice, bola publikovaná len vďaka Richardovi Marsinovi, ktorý sa podujal redakčne pripraviť toto dielo na vydanie po Lamošovej smrti.<sup>38</sup> Keď sa v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV) rozbehli prvé práce na slovenskom diplomatári, Richard Marsina nebol členom pracovného tímu. Požiadali ho o pomoc na tomto diele až neskôr, a tak pomáhal pri projekte diplomatára ako externý spolupracovník v druhej polovici päťdesiatych rokov.<sup>39</sup> Po jeho rýchlom prechode do HÚ SAV, čo bolo zapríčinené hroziacimi personálnymi zmenami na ministerstve vnútra,<sup>40</sup> sa práce na príprave slovenského diplomatára stali jeho prioritou. Vypracoval metodológiu prác na diplomatári a predstavil základný ideový rámec slovenského diplomatára. Ako žiak Daniela Rapanta mal na zreteli to, čo jeho profesor vehementne obhajoval – slovenské dejiny. Z tohto dôvodu bol pre R. Marsinu spôsob výberu listín do slovenského diplomatára už v roku 1957 jasný: patria do neho všetky pramene, ktoré sa týkajú slovenského ľudu a územia, ktoré tento ľud obýva.<sup>41</sup>

<sup>35</sup> A SAV, f. Riadiace orgány I, šk. 2834. Správa zo zahraničnej služobnej cesty Marsina – Dánsko, 21. – 28. 8. 1989.

<sup>36</sup> MARSINA, Richard. Vydávanie prameňov k dejinám feudalizmu na Slovensku. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 455.

<sup>37</sup> Zo spomienok R. Marsinu.

<sup>38</sup> LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, 256 s.

<sup>39</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 48. Plány práce, systemizácia, č. 209/59.

<sup>40</sup> Zo spomienok R. Marsinu.

<sup>41</sup> MARSINA, Richard. O potrebe a zásadách vydávania Slovenského diplomatára. In *Historický časopis*, roč. 5, 1957, č. 3, s. 300.

Takéto predstavenie heuristiky prameňov bolo istotne nejasné a mohlo viesť k viacerým ťažkostiam pri výbere prameňov. V roku 1960 už jasne píše, že predmetom slovenského diplomatára sú listiny, ktoré sa svojím obsahom vzťahujú na územie dnešného Slovenska.<sup>42</sup> Hoci jeho snahou bolo pokračovať v diele vtedy politicky odsunutého profesora Rapanta, sám Rapant sa stal veľkým kritikom Marsinovej koncepcie. Odmietal pramennú edíciu založenú na vzťahu k územiu dnešného Slovenska a obhajoval vydávanie prameňov z celouhorského pohľadu.<sup>43</sup> Okrem metodológie výberu prameňov na publikovanie bolo treba stanoviť základný formát edovanej jednotky. Profesor Marsina si za vzor zvolil edičné pravidlá vypracované v inštitúcii Monumenta Germaniae historica. Spolupráca s týmto inštitútom bola pre profesora Marsinu v čase železnej opony nemysliteľná. Pred vydaním prvého diela Slovenského diplomatára uskutočnil dve služobné cesty na „Západ“ – do Rakúska v roku 1964 a do Spolkovej republiky Nemecko v roku 1966. Rakúsky pobyt trval osem dní a R. Marsina ho využil čisto pre účely výskumu prameňov pre diplomatár.<sup>44</sup> Nemecký pobyt trval dvadsaťštyri dní a uskutočnil sa na pozvanie profesora Karla Bosla z mníchovskej univerzity. Túto študijnú cestu využil profesor Marsina na bádanie v nemeckých archívoch. Súčasťou pobytu boli aj návštevy vedeckých pracovísk v Mníchove a v Mainzi, stretnutia s vedeckými pracovníkmi či účasť na otvorení výstavy o Veľkej Morave v Mainzi. Predmetom záujmu R. Marsinu počas pobytu v Nemecku však nebola metodológia edovania stredovekých prameňov.<sup>45</sup>

Spomedzi odborníkov pracujúcich na edovaní stredovekých listín sa stretol s Heinrichom Fichtenuom vo Viedni (iba raz v roku 1964)<sup>46</sup> a s jeho žiačkou grófkou Irmtraut Lindeck-Pozza, editorkou burgendlandského diplomatára, s ktorou sa stretával častejšie počas výskumov v Budapešti.<sup>47</sup> Inak nemal možnosť intenzívnejšej vedeckej spolupráce so západnými inštitúciami, odkiaľ by mohol čerpať metodologické poznatky k práci editora stredovekých prameňov. Edičné štandardy stanovené Monumenta Germaniae historica teda neprevzal priamo z Nemecka, ale sprostredkované cez Česko. Rovnaké štandardy boli v Česku aplikované už pri vydávaní *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* a *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Počas konferencie v Smoleniciach o dejinách feudalizmu na Slovensku v dňoch 1. – 3. decembra 1960<sup>48</sup> vystúpil s diskusným príspevkom Dr. Jiří Spěváček, ktorý ponúkol slovenským kolegom pracujúcim na edovaní stredovekých prameňov poskytnutie zásad prepisu stredovekých textov. Tieto zásady boli Komisiou pre vydávanie stredovekých historických prameňov pri Historickom ústave Československej akadémie vied stanovené ako záväzná norma. Richard Marsina ako čerstvý zamestnanec HÚ SAV obdržal tieto pravidlá 12. decembra

<sup>42</sup> MARSINA, Richard. O heuristike k Slovenskému diplomatáru. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 1, s. 177.

<sup>43</sup> Zo spomienok R. Marsinu.

<sup>44</sup> A SAV, f. Riadiace orgány I, šk. 2644. Správa zo zahraničnej služobnej cesty Marsina – Rakúsko, 7. – 15. 5. 1964.

<sup>45</sup> A SAV, f. Riadiace orgány I, šk. 2675. Správa zo zahraničnej služobnej cesty Marsina – NSR, 1. – 24. 6. 1966.

<sup>46</sup> Zo spomienok R. Marsinu. O stretnutí s Fichtenuom nepísal vo svojej správe zo zahraničnej služobnej cesty.

<sup>47</sup> Zo spomienok R. Marsinu.

<sup>48</sup> Priebeh a výsledky konferencie o dejinách feudalizmu na Slovensku. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 522.

1960 a využíval ich pri svojej práci.<sup>49</sup> Jedným z výsledkov konferencie v Smoleniciach bolo aj vyslovenie potreby zriadiť Komisiu pre vydávanie prameňov k dejinám feudalizmu.<sup>50</sup> Túto komisiu zriadila Vedecká rada HÚ SAV na zasadnutí 27. januára 1961. Za predsedu komisie bol menovaný R. Marsina, členmi boli Alexander Húščava, Jindřich Šebánek, Branislav Varsik, Michal Kušík, Jiří Spěvák, Ctibor Matulay, František Sedlák a Ferdinand Uličný.<sup>51</sup>

S kolektívom editorov českých stredovekých prameňov sa Richard Marsina stretával na zasadnutiach spomínanej Komisie pre vydávanie stredovekých historických prameňov v Prahe.<sup>52</sup> Tu sa naučil základy edovania podľa zásad Monumenta Germaniae historica. Spoločné cesty vlakom z Prahy do Brna so Sášou Duškovou a Jindřichom Šebánkom, v tom čase predsedom komisie, umocnili dôležitú výmenu vedeckých poznatkov a skúseností, ktoré zohrali nemalú úlohu pri koncipovaní metodológie tvorby Slovenského diplomatára. Nešlo však iba o jednostranné poskytovanie informácií smerom k Richardovi Marsinovi. Profesor Marsina disponoval dôležitými informáciami pre českých kolegov. Do českého diplomatára chceli zaradiť množstvo zmienok o Česku obsiahnutých v uhorských prameňoch. Tieto pramene síce už predtým publikoval maďarský historik Imre Szentpétery, no bez signatúry. Dušková so Šebánkom chceli tieto zmienky študovať v origináloch, no nemali bližšie údaje, ako ich v Maďarskom krajinskom archíve identifikovať. Preto prišli na tri dni do Bratislavy, kde im Richard Marsina na základe svojich poznámok pomohol identifikovať signatúry (čísla DL) hľadaných zmienok.<sup>53</sup>

## Syntézy stredovekých slovenských dejín

Syntézy stredovekých slovenských dejín, podobne ako projekt *Slovenského diplomatára*, neboli úlohou, pri ktorej by profesor Marsina stál od začiatku. Rovnako ako edičné práce na diplomatári boli aj práce na syntéze slovenských dejín riešené v HÚ SAV. Hoci prvý zväzok syntézy *Slovenské dejiny* vyšiel už v roku 1961,<sup>54</sup> ešte v priebehu šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa v plánoch práce HÚ SAV často apeluje na nedostatok prípravných prác a štúdií, ktoré je treba napísať pred koncipovaním syntézy.<sup>55</sup> V druhej polovici šesťdesiatych rokov pracoval kolektív autorov pod vedením Jána Tibenského na prvom zväzku publikácie *Slovensko – Dejiny*.<sup>56</sup> Pôvodne sa počítalo, že kapitoly o stredovekých slovenských dejinách pre syntézu *Slovensko I – Dejiny*<sup>57</sup>

<sup>49</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 31. Spolupráca s ČSAV, č. 1125/1960.

<sup>50</sup> Priebeh a výsledky konferencie o dejinách feudalizmu, s. 526.

<sup>51</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 147. Komisie, č. 148/1961.

<sup>52</sup> SPĚVÁČEK, Jiří. O problematice vydávání pramenů k dějinám feudalismu. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 488.

<sup>53</sup> Z osobných spomienok R. Marsinu.

<sup>54</sup> HOLOTÍK, Ludovít – TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, 578 s.

<sup>55</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 15. Plány vedeckovýskumných úloh, rok 1969.

<sup>56</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 19. Výročné a čiastkové správy, Správa z 20. 1. 1970, č. 114/70.

<sup>57</sup> TIBENSKÝ, Ján a kol. *Slovensko, Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1971, s. 211-269. A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 27. Personálne veci-jednotlivci, Marsina, R., Charakteristika pracovníka z 10. 11. 1984.

bude písať Peter Ratkoš. Keďže Peter Ratkoš v tom čase staval dom a mal podlomené zdravie,<sup>58</sup> nemal dostatok času na to, aby skompletizoval potrebný text.<sup>59</sup> S približujúcim sa termínom odovzdania textov si však uvedomoval, že dohodnutú prácu nedokáže dodať. Preto vedenie HÚ SAV požiadalo Richarda Marsinu, aby tieto kapitoly o slovenských dejinách v 9. – 14. storočí pripravil. Aj napriek krátkemu času dokázal vypracovať kvalitný text syntézy a v roku 1969 dodať požadovaný materiál, čím sa skompletizovali texty potrebné na vydanie plánovaného diela.<sup>60</sup> Dovtedy bol R. Marsina poverovaný výlučne prácami na *Slovenskom diplomatári* a ako vedúci dokumentačného oddelenia bol zodpovedný za čiastkovú úlohu Bibliografia slovenskej historiografie.<sup>61</sup> Poverenie vypracovať texty syntézy súviselo azda aj so zmenou jeho pracovnej pozície. Z postu vedúceho dokumentačného oddelenia HÚ SAV odišiel 31. januára 1969. Od 1. februára 1969 bol zástupcom riaditeľa HÚ SAV a pracovníkom I. oddelenia dejín feudalizmu,<sup>62</sup> kde pôsobil aj P. Ratkoš. Zrejme aj táto personálna zmena viedla k tomu, že koncipovaním meškajúcich textov bol za kolegu z rovnakého oddelenia poverený R. Marsina. Zvládnutím tejto úlohy potvrdil R. Marsina svoje kvality. Preto bol v roku 1971 menovaný za hlavného redaktora slovenskej časti tretieho zväzku *Dejín Československa*, na ktorej pracoval spolu s Petrom Ratkošom,<sup>63</sup> pričom spolupracoval aj na textoch slovenskej časti druhého zväzku tejto syntézy.<sup>64</sup> Vysoko hodnotené bolo jeho spracovanie textov pre prvý diel *Přehledu dějin Československa* medzi rokmi 1974 – 1976,<sup>65</sup> pričom bol poverený redigovaním slovenských častí tohto diela.<sup>66</sup> V roku 1976 bol poverený organizovaním a redigovaním prác na prvom zväzku *Dejín Slovenska*. Konceptiu tejto syntézy vytvárala na viacerých úvodných zasadnutiach skupina vedeckých pracovníkov pod jeho vedením – Ľubomír Juck, Peter Ratkoš, Vincent Sedlák, Július Sopko.<sup>67</sup> Od sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia je R. Marsina poverovaný vedúcimi organizačnými prácami vo

---

TIBENSKÝ, Ján a kol. *Slovensko I, Dejiny*. Druhé prepracované a doplnené vydanie. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1978, s. 219-278.

<sup>58</sup> Peter Ratkoš v hodnotení svojej práce za roky 1967 – 1969 konštatuje: „V mojej vedeckej práci sa prejavujú ťažkosti, vyplývajúce zo zdravotného stavu (v nemocnici v júni 1967, v októbri 1968), so starosťami okolo stavby domu a napokon z veľkého záberu v odbore história (7. – 16. storočie).“ A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 18. Výročné a čiastkové správy na rok 1969, I. Oddelenie dejín feudalizmu, doc. Dr. Peter Ratkoš, DrSc. – Hodnotenie činnosti za roky 1967 – 1969 z 10. 12. 1969.

<sup>59</sup> Z osobným spomienok R. Marsinu.

<sup>60</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 19. Výročné a čiastkové správy, Správa z 20. 1. 1970, č. 114/70.

<sup>61</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 15. Plány vedeckovýskumných úloh, rok 1969.

<sup>62</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 18. Výročné a čiastkové správy na rok 1969, I. Oddelenie dejín feudalizmu, Osobné hodnotenie Dr. Richard Marsina, CSc. z 15. 12. 1969.

<sup>63</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 33. Spolupráca s ČSAV, č. 899/71.

<sup>64</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 33. Spolupráca s ČSAV, č. 892/71.

<sup>65</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 27. Personálne veci-jednotlivci, Marsina, R., Hodnotenie vedeckého pracovníka, podklad pre V. Cirbesa, nedatované.

<sup>66</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 27. Personálne veci-jednotlivci, Marsina, R., Hodnotenie vedeckého pracovníka z 12. 12. 1967.

<sup>67</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 11. Správy o výskume.

výskumných úlohách syntéz dejín a vydávania prameňov.<sup>68</sup> V neskorších rokoch bol viackrát oslovený ako autor syntetických textov nielen o stredovekých slovenských dejinách, prípadne tvorbu syntéz sám inicioval.<sup>69</sup>

Richard Marsina významne ovplyvnil smerovanie slovenskej historiografie. Cieľavedomým spôsobom kládol tehličku ku tehličke veľkej stavby s názvom slovenské dejiny. Metodológiou slovenského diplomatára, rozvíjaním dejín historiografie a výchovou novej generácie historikov zanechal našej historiografii to, čo bolo pre neho najdôležitejšie.

## Zoznam použitých prameňov a literatúry

### Archívne pramene

Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava, f. Historický ústav SAV I; f. Historický ústav SAV II; f. Riadiace orgány I; f. Slovenská historická spoločnosť

### Literatúra

HOLOTÍK, Ľudovít – TIBENSKÝ, Ján a kol. *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961.

LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969.

MARSINA, Richard. K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, roč. 21, 1973, č. 3, s. 337-369.

MARSINA, Richard. K začiatkom vznikania a spôsobom vytvárania sa stredovekých miest na Slovensku. In LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin. *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava : Typoset print, s. r. o., 2010, s. 17-27.

MARSINA, Richard. Listiny a ich význam pre výskum osídlenia. In *Historické štúdie*, roč. 11, 1966, č. 1. s. 43-55.

MARSINA, Richard. Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia. In *Historický časopis*, roč. 26, 1978, č. 1, s. 77-95.

MARSINA, Richard. O heuristike k Slovenskému diplomatáru. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 1, s. 176-185.

MARSINA, Richard. O interpretácii začiatkov, continuity a hustoty osídlenia. In *Zborník Slovenského národného múzea 70 – História*, roč. 16, 1976, s. 269-273.

MARSINA, Richard. O kategóriách a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia. In *Folia historica Bohemica*, roč. 10, 1986, s. 107-136.

<sup>68</sup> A SAV, f. HÚ SAV I, šk. č. 16. Plány vedeckovýskumných úloh.

<sup>69</sup> *Přehled dějin Československa. 1/1 (do roku 1526)*. Praha : Academia, 1980, s. 380-418, 561-612; *Dejiny Slovenska. Zv. 1 (do roku 1526)*. Bratislava : Vydavateľstvo Veda, 1986, s. 12-17, 226-337, 343-360, 377-448, 484-532; MARSINA, Richard – ČIČAJ, Viliam – KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír. *Slovenské dejiny*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1992, s. 7-87; *Dejiny územia dnešného Slovenska*. In *Dejiny sveta*. 2. vydanie. Bratislava : Vydavateľstvo Slovart, 1999, s. 366-369.

MARSINA, Richard. O kategorizácii stredovekých miest. In CSUKOVICS, Enikő – LENGYEL, Tünde. *Z Bardejova do Prešporku*. Bratislava – Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, HÚ SAV, 2005, s. 37-45.

MARSINA, Richard. O počte a hustote obyvateľstva v Uhorsku do počiatku 14. storočia. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 4, s. 617-632.

MARSINA, Richard. O potrebe a zásadách vydávania Slovenského diplomatára. In *Historický časopis*, roč. 5, 1957, č. 3, s. 297-314.

MARSINA, Richard. Osídlenie Hornej Trenčianskej pred tatárskym vpádom. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica*, roč. 15, 1964, s. 47-70.

MARSINA, Richard. Marsina Richard. In *Encyklopédia osobností Českej a Slovenskej republiky V*. [London] : BPH – British Publishing House, 2017, s. 870-871.

MARSINA, Richard. Silesiaca v žilinskom mestskom archíve. In *Slezský zborník*, 1950, č. 1, s. 87-95.

MARSINA, Richard. *Spišské mestá v stredoveku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, 172 s.

MARSINA, Richard. Tvorca koncepcie slovenských dejín. In MARSINA, Richard. *Historik Daniel Rapant – život a dielo (1897 – 1988 – 1997)*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 19-26.

MARSINA, Richard. Vydávanie prameňov k dejinám feudalizmu na Slovensku. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 441-456.

MARSINA, Richard. Vývoj miest v stredoveku. In GAUČÍK, Štefan – NOVÁKOVÁ, Veronika. *Archivum Sala III*. Šaľa : Spoločnosť Petra Pázmány, 2007, s. 27-35.

MARSINA, Richard. Začiatky výsadných miest na Slovensku a mikulášske patrocínium. In MAREK, Miloš. *Studia historica Tyrnaviensia XI-XII*. Trnava – Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, s. 27-38.

MARSINA, Richard. Založenie a oneskorené obnovenie Nitrianskeho biskupstva. In BENKOVÁ, Eva – PÚČIK, Marek. *Ingenii laus*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 69-80.

Priebeh a výsledky konferencie o dejinách feudalizmu na Slovensku. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 522-527.

SPĚVÁČEK, Jiří. O problematice vydávání pramenů k dějinám feudalismu. In *Historický časopis*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 485-490.

TIBENSKÝ, Ján a kol. *Slovensko I, Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1971, s. 211-269.

Mgr. Jozef Meliš, PhD.  
Allianz-Slovenská poisťovňa, a. s.  
Pribinova 19  
811 09 Bratislava, Slovakia  
melis.jozef@gmail.com